

Susreti pedagoga

NACIONALNI NAUČNI SKUP

7. maj 2022.

OBRAZOVANJE U VREME KRIZE I KAKO DALJE

Zbornik radova

GLUVI TELEFONI

1838

IPA

Filozofski fakultet

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet,
Institut za pedagogiju i andragogiju
Pedagoško društvo Srbije

Susreti pedagoga
Nacionalni naučni skup:
Obrazovanje u vreme krize i kako dalje
7. maj 2022, Beograd

Zbornik radova

Izdavači

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet,
Institut za pedagogiju i andragogiju
Čika Ljubina 18-20, Beograd

Pedagoško društvo Srbije
Terazije 26, Beograd

Za izdavača

Prof. dr Jovan Miljković
Maja Vračar

Urednici

Prof. dr Živka Krnjaja
Doc. dr Mirjana Senić Ružić
Doc. dr Zorica Milošević

Recenzenti saopštenja

Prof. dr Radovan Antonijević
Doc. dr Saša Dubljanin
Prof. dr Emina Hebib
Prof. dr Aleksandra Ilić Rajković
Prof. dr Branislava Knežić
Prof. dr Živka Krnjaja
Doc. dr Bojan Ljujić
Prof. dr Nataša Matović
Doc. dr Vladeta Milin
Doc. dr Zorica Milošević
Doc. dr Lidija Miškeljin
Doc. dr Nataša Nikolić

Prof. dr Violeta Orlović Lovren
Prof. dr Dragana Pavlović Breneselović
Prof. dr Aleksandra Pejatović
Prof. dr Katarina Popović
Prof. dr Lidija Radulović
Doc. dr Mirjana Senić Ružić
Prof. dr Vera Spasenović
Doc. dr Milan Stančić
Doc. dr Zorica Šaljić
Prof. dr Aleksandar Tadić
Prof. dr Jelena Vranješević

Priprema za štampu i prelom

Dosije studio, Beograd
Doc. dr Mirjana Senić Ružić

Dizajn korica

Nikola Cvetković
Studenti pedagogije

Naslovna strana Zbornika kreirana je od radova pristiglih na „Sajam ideja“. Zahvaljujemo se svima koji su se odazvali na javni poziv i dostavili vizuelna rešenja za izgled Zbornika.

Izdavanje Zbornika finansirano je sredstvima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

ISBN 978-86-80712-45-1

Odeljenje za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Pedagoško društvo Srbije organizovali su u okviru Susreta pedagoga nacionalni naučni skup sa temom „Obrazovanje u vreme krize i kako dalje“. Cilj skupa bio je da se analizira funkcionisanje sistema i prakse vaspitanja i obrazovanja u vreme krize i sagleda kroz različite nivoe obrazovanja i perspektive različitih učesnika vaspitno obrazovnog procesa, kako bi se razmotrilo prevazilaženje učenih teškoća.

Susreti pedagoga
Nacionalni naučni skup
7. maj 2022, Beograd

Obrazovanje u vreme krize
i kako dalje

Zbornik radova

Urednici
Prof. dr Živka Krnjaja
Doc. dr Mirjana Senić Ružić
Doc. dr Zorica Milošević

BEOGRAD • 2022.

Programski odbor skupa

dr Radovan Antonijević, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Miomir Despotović, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Živka Krnjaja, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Violeta Orlović Lovren, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Kristinka Ovesni, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Dragana Pavlović Breneselović, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Aleksandra Pejatović, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Vera Spasenović, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Jelena Vranješević, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Nataša Vujisić Živković, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Biljana Bodroški Spariosu, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Emina Hebib, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Aleksandra Ilić Rajković, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Nataša Matović, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Jovan Miljković, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Lidija Radulović, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Milan Stančić, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Aleksandar Tadić, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Saša Dubljanin, docent, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Ivana Jeremić, docent, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Vladeta Milin, docent, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Lidija Miškeljin, docent, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Nataša Nikolić, docent, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Mirjana Senić Ružić, docent, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
dr Zorica Šaljić, docent, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Maja Vračar, predsednica Pedagoškog društva Srbije
Biljana Radosavljević, potpredsednica Pedagoškog društva Srbije
Nataša Stojanović, Pedagoško društvo Srbije
Nevenka Kraguljac, Pedagoško društvo Srbije

Organizacioni odbor skupa

Nevena Mitranić, asistent, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Luka Nikolić, asistent, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Dragana Purešević, asistent, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Ivana Pantić, istraživač-saradnik, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Jelena Stojković, istraživač-saradnik, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Jelena Sekulić, istraživač-pripravnik, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Đurđa Maksimović, doktorand, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Marija Stanišić, doktorand, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Saška Milovanović, sekretar Pedagoškog društva Srbije
Aleksa Eremija, tehnički urednik, urednik sajta Pedagoškog društva Srbije
Vesna Bogičević, Pedagoško društvo Srbije
Dušica Čolaković, Pedagoško društvo Srbije
Tijana Đokić, Pedagoško društvo Srbije
Marijana Grbić, Pedagoško društvo Srbije
Irena Mučibabić, Pedagoško društvo Srbije
Aleksandra Petković, Pedagoško društvo Srbije
Mirjana Tomić, Pedagoško društvo Srbije
Nataša Veselinović, Pedagoško društvo Srbije
Bojana Milosavljević, student master studija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Jovana Petrović, student master studija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Tanja Teodosić, student master studija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Klub studenata pedagogije, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Sadržaj

Uvodna izlaganja	8
Predrag Krstić – Svako zlo za neko dobro: Kriza i obrazovanje	9
Biljana Bodroški Spariosu – Povratak obrazovanju kao pedagoški odgovor na korona krizu	19
Mogućnosti za promenu obrazovne prakse	34
Nevena Mitranić i Živka Krnjaja – Predškolsko vaspitanje i obrazovanje u vreme krize COVID-19: Od slabosti ka transformativnom potencijalu	35
Dragana Purešević i Lidija Miškeljin – Nije stvar u tome šta je već šta može postati – Izgubljene mogućnosti i moguće prilike	42
Tatjana Marković – Preispitivanje teorijskih i praktičnih dimenzija inicijalnog obrazovanja vaspitača kroz regulisanost studentske prakse u vreme pandemije COVID-19	49
Ana Gardašević i Svetlana Mijajlović – Nesklad u participativnim ulogama dece i odraslih u dečjem vrtiću	57
Mirjana Senić Ružić – Angažovanje studenata u onlajn okruženju: Teorijski model zajednice koja istražuje	63
Danica Vasiljević Prodanović i Zagorka Markov – Opažanja studenata o kvalitetu onlajn nastave prema modelu istraživačke zajednice	71
Ivana Pantić – Izazovi roditeljstva u vreme krize	78
Iva Đolović i Tamara Injac – Kako onlajn nastava na fakultetima (ne) treba da izgleda	83
Društveni kontekst kao okvir za promenu obrazovne prakse	91
Vera Spasenović – Podrška prosvetnih vlasti školama u vreme kovid krize: očekivanja praktičara	92
Aleksandra Ilić Rajković – Medijska slika školovanja u uslovima pandemije	98
Aleksandar Tadić – O razlozima i primerenosti uniformne organizacije rada škola u vreme pandemije COVID-19	105
Zorica Šaljić – Izazovi u ostvarivanju inkluzivnog obrazovanja tokom korona krize	112
Tamara Nikolić – Šta obrazovanje jeste, a šta može da bude? Kriza kao prilika za promišljanje obrazovanja	119
Branislava Popović Čitić, Lidija Buković Branković, Marija Stojanović, Marina Kovačević Lepojević Ana Paraušić i Milica Kovačević – Nastavne prakse koje promovišu socijalno-emocionalno učenje: Korišćenje u uslovima pandemijskog obrazovanja	125
Jelena Medar i Marija Ratković – Grupni oblik nastavnog rada u uslovima pandemije COVID-19	131
Vukašin Grozdić – Digitalni jaz u vreme krize: Iskustva projekta „Digitalna ekspedicija“	138
Maša Đurišić i Nataša Duhanaj – Mišljenje roditelja o saradnji sa školom tokom pandemije COVID-19	145

Perspektive različitih učesnika obrazovne prakse	151
Radovan Antonijević – Priroda interakcije u obrazovanju na daljinu	152
Jelena Vranješević – Pravo na obrazovanje u vreme pandemije: Perspektiva dece/mladih	156
Saša Dubljanin – Ograničenja i teškoće u realizaciji onlajn nastave	162
Nataša Nikolić – Mogućnosti podsticanja samoregulacije u onlajn okruženju	168
Dobrinka Kuzmanović – Izazovi nastavnika u radu sa učenicima iz osetljivih socijalnih grupa tokom pandemije koronavirusa	173
Nina Jovanović i Tanja Topalović – Očekivanja od uloge pedagoga u toku pandemije COVID-19: Perspektiva učenika, nastavnika i uprave škole	180
Lea Gornjak, Biljana Drobnjak i Danijela Živanović – Značaj i uloga stručnih saradnika u realizaciji nastave na daljinu i nastave po kombinovanom modelu	188
Jela Stanojević – Didaktička preispitivanja iz ugla pedagoga u vreme krize	193
Ivan Davidović – Korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija u nastavi – Primer Savremene gimnazije	198
Lea Gornjak, Biljana Drobnjak, Danijela Živanović i Mirjana Sremčević – Mladi i mediji u doba krize	205
Participacija kao temelj promena obrazovne prakse	210
Nataša Matović – Participacija nastavnika u onlajn istraživanju	211
Kristinka Ovesni – Strategije profesionalnog usavršavanja nastavnika u periodu nesigurnosti i krize	218
Lidija Radulović i Luka Nikolić – Obrazovanje nastavnika u vreme krize: Šta se dešava sa socijalnom dimenzijom nastave	224
Milan Stančić – Ocenjivanje učenika tokom prve godine pandemije: Od menjanja paradigme do tehničkih rešenja	231
Aleksandra Pejatović i Dubravka Mihajlović – Obrazovanje odraslih u vreme krize – Između opstanka i daljeg razvoja	239
Violeta Orlović Lovren i Neda Čairović – Pandemija COVID-19 – Kriza i(li) prilika za preispitivanje prakse podučavanja univerzitetskih nastavnika	246
Jovan Miljković i Branka Radovanović – Jugoslovenska koncepcija delovanja u vanrednim situacijama i obrazovanje i učenje odraslih: Lekcije iz prošlosti	254
Bojan Ljujić – Tehnološka spremnost odraslih učesnika na izazove onlajn obrazovanja uslovljene pandemijom virusa COVID-19	259

ŠTA OBRAZOVANJE JESTE, A ŠTA MOŽE DA BUDE? KRIZA KAO PRILIKA ZA PROMIŠLJANJE OBRAZOVANJA¹²

Tamara V. Nikolić³
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Apstrakt

U radu se promišlja potencijal obrazovanja sa aspekta kvaliteta života. Autorka konstatuje da savremene tendencije u obrazovanju odraslih, kako u pogledu sadržaja, tako i u pogledu metodologije, prevashodno idu u pravcu pripreme za posao, umesto za život. Takva situacija čini da se na obrazovanje gleda kao na instrument ili sredstvo za postizanje određenih ciljeva, što izostavlja njegovu etičku i političku dimenziju. Obrazovanje koje je kritički promišljeno, s druge strane, je ono koje ne samo što promišlja stvarnost, već je transformiše, oblikuje i kreira. To je obrazovanje koje i samo promovise kritičnost, zatim razvija upitanost, uključuje samorefleksiju, podstiče agensnost i kreativnost, a ujedno povećava naš ukupni kapacitet za novo učenje i saznavanje kroz veštinu učenja da se uči. To nije više samo obrazovanje za brzi i promenljivi svet, već obrazovanje za život u nestabilnom i nesigurnom okruženju. Krizne situacije ukazuju da nam je potrebno obrazovanje za život u neizvesnosti.

Ključne reči: obrazovanje odraslih, kriza, kvalitet života, kritički pristup.

Obrazovanje se u svim životnim dobima javlja kao značajno za kvalitet naših života. To naročito dolazi do izražaja u odraslom dobu, gde obrazovanje nije više samo ulaganje u sebe i u svoju budućnost, već je to proces koji nam omogućava da se konstantno snalazimo u životnim okolnostima, da u njih ulazimo sa određenom dozom samopouzdanja, a da iz njih izlazimo sa novim iskustvom i učenjem. Obrazovanje može poboljšati kvalitet života samim tim što se uključujemo u neki od obrazovnih oblika. To znači da će samo pohađanje (ili učenje bilo koje vrste) najverovatnije voditi pozitivnim promenama (bilo da se radi o promeni mesta kretanja, ostvarivanja novih kontakata, boljem upoznavanju sebe, proširivanju vidika ili unošenja promena u lični život). To ga ne razlikuje od uključivanja u neke druge aktivnosti (kao na primer: joga, psihoterapija, početak bavljenja novim hobijem i sl.) koje takođe mogu voditi ovim ili

¹ Većina stavova iznetih u članku deo je intervjua sa autorkom, realizovanim u obrazovnom prilogu u okviru emisije *Sve boje života* na RTS 2 TV kanalu, emitovane 23. januara, 2022. povodom međunarodnog dana obrazovanja (<https://www.youtube.com/watch?v=vdTDOt6ssgo&t=654s>).

² Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta *Čovek i društvo u vreme krize* koji finansira Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

³ tamara.nikolic@f.bg.ac.rs

sličnim pozitivnim efektima. Međutim, obrazovanje nije samo nešto što pridodajemo kvalitetu života, već njime možemo direktno uticati na njegov kvalitet. Drugim rečima, jedan je od činilaca postizanja i održavanja njegovog kvaliteta u šta nas uveravaju brojne studije, kako u svetu (Michalos, 2014; 2017), tako i kod nas (Nikolić Maksić, 2015; Pejatović, 2005).

Obrazovanjem u odrasloj dobi možemo unositi poželjne promene u odnosu na sve aspekte čovekovog bića (Kačavenda-Radić i sar., 2011; Nikolić Maksić, 2009). Na *socijalnom* planu te se promene mogu ogledati u ostvarivanju kvalitetnih odnosa sa drugima, poboljšanju porodičnih veza, proširivanju kruga prijatelja i širenju profesionalnih kontakata, ostvarivanju bliskih i intimnih odnosa sa drugima, negovanju tolerancije i razmene. Uz pomoć obrazovanja možemo bolje da komuniciramo sa okruženjem, ostvarujemo svakodnevne interakcije, postanemo bolji roditelji, poboljšamo javni nastup, naučimo da istupamo naspram sistema i institucija. U *kognitivnom* smislu, obrazovanje nam omogućava da održimo mentalnu svežinu i kondiciju, poboljšamo kognitivne funkcije, stičemo različite kompetencije za obavljanje poslova, usavršavamo se u profesionalnom i ličnom smislu. *Emotivni* aspekt podrazumeva promene na planu razumevanja sopstvenih emocija, negovanje empatije, spremnosti da potražimo pomoć i obezbedimo sebi podršku. U *fizičkom* smislu, putem obrazovanja možemo da održimo nivo fizičke spremnosti, od opšteg zdravlja, osnovne higijene i brige o telu, do boljeg dolaženja u kontakt sa njim i istraživanje načina za pomeranje granica u odnosu na ono što može. Na *estetskom* planu, obrazovanje deluje u smislu razumevanja kulture i umetnosti, načina lične ekspresije i načina na koje konstruišemo i razumemo svet oko sebe kao mesto životne harmonije i lepote, kao mesto radosti i ispunjenosti.

Sve nabrojano došlo je do izražaja kao potreba i kao efekat u kontekstu pandemije COVID-19. Ona je promenila način naših života, ali uticala i na redefinisavanje našeg odnosa prema njemu. U novim uslovima življenja, bili smo suočeni sa tim da preispitamo sve ove aspekte. Dok živimo novonastalu stvarnost, moramo istovremeno i da je promišljamo, učimo o njoj, valorizujemo sebe, odnosimo se prema izmenjenom svetu i tražimo svoje mesto u njemu. Uprkos širokom polju na koje se može pružiti njegovo delovanje, obrazovanje koje se odvija u praksi, ne apeluje ni na trećinu pobrojanih segmenata života. Obrazovanje je danas na tržištu, gde je roba kao i svaka druga, te kao takvo podleže svim pravilima koje ono nameće (Bulajić et al., 2020). Takva situacija pred obrazovanje postavlja zahteve da bude brzo i efikasno, da cilja na usko i specijalizovano znanje, koje se u vidu merljivih rezultata može proveravati neposredno nakon njegovog završetka. Ono nije samo sebi cilj, već služi interesima tog istog tržišta i prilagođava mu se. Ono što se danas traži je obrazovanje

koje održava ekonomiju, koje pojedince priprema za profesionalne uloge, a njima za uzvrat obezbeđuje prohodnost i održanje u konkurentskoj areni zapošljavanja.⁴

Da li je ovo dovoljno, s obzirom da živimo u svetu u kome ne samo da se stvari brzo menjaju, već je svakodnevica ispunjena neizvesnošću i nesigurnošću? Aktuelna kriza nam je pokazala da koliko god imamo dobre predikcije budućnosti, postoje stvari za koje ne možemo da se pripremimo (Heffernan, 2019). U uslovima neizvesnosti, fundamentalna kompetencija se ne sastoji u primeni postojećeg repertoara znanja, veština i stavova, već u sposobnosti da (iz)gradimo kapacitet za adekvatnu intervenciju u novim životnim okolnostima. To nije samo stvar krizne situacije jer, kako je istakao Freire (Freire, 2004; Koruga et al., 2021), nismo na svetu da mu se prilagođavamo, već da ga transformišemo (tj. da ga prilagođavamo sebi). Tako su profesionalna ekspertiza i stručno znanje samo deo obrazovanja koje nam je potrebno za život u današnjem vremenu i nikako ga ne treba svesti samo na profesionalnu pripremu. Štaviše, sama profesionalna ekspertiza je nesigurna ekspertiza, jer je i ona suočena sa konstantnim promenljivim, jedinstvenim i nestabilnim uslovima (Schon, 1983, prema: Kincheloe, 2000). Sam život je mnogo kompleksniji od toga.

Uslovi tržišta nametnuli su obrazovanju takmičarski karakter, u kome je pojedinac preduzetnik svog razvoja, koji da bi bio konkurentan, mora stalno da se usavršava (Bulajić et al., 2020). U obrazovanju koje je usmereno na ekspertizu i cilja na umešnost, izvrsnost ili izuzetnost, znanje se definiše u terminima ishoda – onoga što će polaznik takvog obrazovanja nakon njega umeti da uradi, znati da izvede, ovladati da napravi i sl. Dakle, cilj takvog obrazovanja je da neko postane stručan, da se osposobi, obuči za nešto ili usavrši u nečemu. Obrazovanje se odvija prema oprobanom receptu: programi učenja savladavanja nekog znanja ili veštine razlažu se na podveštine i manje jedinice znanja, koje se na postupan način, ponavljajući i uvežbavajući savladavaju. Nastavnici uče da ih podučavaju strukturirano i sekvencionirano sve dok učenici ne polože test ovladavanja svakom sekvencom. Takva linearna metodologija redukovala je obrazovanje na proceduralna znanja i lišila obrazovni proces bilo kakve političke i etičke dimenzije (Kincheloe, 2000; 2011). Ne obraća se pažnja na posledice saznavanja, šta ono znači u širem društvenom kontekstu, već se na njega gleda kao na proces koji se odvija u vakumu.

Pitanje je koliko nam takvo obrazovanje pomaže da razumemo, rasuđujemo i imamo kritički stav o stvarima i životu uopšte. Obrazovanje koje ovo podstiče bi, pre svega, moralo i samo biti takvo. Isuviše je obrazovnih programa i procesa koji propagiraju promišljanje stvarnosti, kritičko mišljenje i zaključivanje svojom glavom,

---

⁴ Pored stručnih oblika obrazovanja i profesionalnog usavršavanja, kada su odrasli u pitanju, održavaju se kao aktuelni i na dugom planu ostaju prisutni još neki vidovi obrazovanja, kao što su oni namenjeni migrantima u cilju prilagođavanja i asimilacije, mladim odraslima u pogledu podizanja svesti o interkulturalnosti i toleranciji, kao i neki oblici koji se organizuju kao podrška siromašnom, manje obrazovanom i nedovoljno pismenom stanovništvu.

a da su u isto vreme u nedovoljnoj meri kritični prema učenju, saznavanju i mišljenju kao aktivnostima koje se odvijaju tokom samog obrazovnog procesa (Schmidt, 2004). Neki autori (Kincheloe, 2000) to nazivaju – nekritičkim kritičkim mišljenjem. Kritički pristupamo obrazovanju tek kada te vrednosti počnemo da živimo i kada ono što te vrednosti impliciraju primenjujemo. Dakle, obrazovanje koje bi počivalo na kritičnosti bi trebalo i samo da bude otvoreno za kritiku. Ono bi išlo korak dalje od saznatog, umesto da putem repeticije održava *status quo* u društvu. Obrazovanje koje je kritički promišljeno uključuje uvažavanje šireg konteksta u kome se dešava. Znači, ako se zaista radi o kritičkom promišljanju, onda ono uključuje i društveno-istorijsku perspektivu, lingvističku analizu i razumevanje samih načina proizvodnje znanja (Kincheloe, 2000; 2008). Takvo obrazovanje ima snažnu *etičku* dimenziju jer nam omogućava da budemo svesni toga ko smo i gde pripadamo, što uključuje sposobnost donošenja odluka, pravljenje informisanih izbora, angažovanje u rasuđivanju i izvođenju zaključaka. Istovremeno, sadrži i *političku* dimenziju, jer nam omogućava da promišljamo čije interese određena ideologija zastupa i pomaže da razumemo kakva je organizacija i distribucija moći u društvu. Tako postajemo svesni da se ne oblikujemo nezavisno od istorijskih procesa, već smo deo njih, ujedno njihov proizvod i njihovi kreatori. Takvi oblici obrazovanja vode ka zauzimanju metaperspektive i ličnom osnaživanju. To je pitanje kritičkog pristupa svetu, sposobnosti pojedinca da se odvoji od prećutnih pretpostavki koje proističu iz diskurzivnih praksi i koje su utemeljene u odnosima moći, a sve to u cilju vršenja svesnije kontrole nad svojim svakodnevnim životom (Kincheloe, 2000; 2011). Tako, obrazovanje i učenje, nisu više prosta kognicija, već način života.

Glavni elementi takvog obrazovanja ili kvaliteti koje ono neguje i razvija ne moraju biti fiksirani, ali bi trebalo da budu utkani u sam obrazovni proces. Pre svega, obrazovanje bi trebalo da razvija *upitanost*. Sposobnost da se pitamo i postavljamo pitanja je polazišna tačka u saznavanju i treba da predstavlja osnovu za kreiranje radoznalosti za dalje učenje i saznavanje. Obraćanje pažnje na pitanja nas istovremeno odvraća od usvajanja gotovih i sažvakanih odgovora. Sledeća važna komponenta obrazovnog procesa je *refleksivnost*. Ona nam omogućava da bolje razumemo sebe, svoje težnje, ciljeve, vrednosti, ono gde smo sada i gde želimo da budemo i da lakše odredimo svoje mesto u svetu. Sposobnost za samorefleksiju nam takođe omogućava da pratimo svoj napredak u učenju i saznavanju i čini da budemo akteri svog razvoja. U vezi sa tim je i *agensnost* koja nam je potrebna da nas osnaži za preuzimanje inicijative u odnosu na ono što smatramo važnim i značajnim u životu. Ona znači osnaživanje za akciju, preuzimanje odgovornosti za sopstveni život, način da realizujemo svoje potrebe i težnje, da budemo odgovorni građani i ostvarujemo svoja prava u društvu u kome živimo. *Kritičnost* bi trebalo da bude neizostavan element svakog obrazovnog procesa. Pojedinci opremljeni kritičnošću – oni sa razvijenim kritičkim pogledom na svet, razumeju svoju sposobnost da proizvedu ili konstruišu načine na koje su njihovi svetovi i njihovi svakodnevni životi organizovani. Obrazovanje treba svakako da razvija *kreativnost*, koja označava tendenciju da stvari

radimo na drugačiji način od ustaljenih ili uobičajenih obrazaca, kao i da pronalazimo nove puteve posmatranja stvari. Na kraju, treba izdvojiti i *učenje da se uči*, kao opštu sposobnost da usavršavamo načine na koje učimo i saznajemo.

Iako su ovo sve poznate veštine, na njih se nedovoljno obraća pažnja kada se radi o trenutnoj obrazovnoj praksi, a daleko smo od toga da obrazovni proces svoju metodologiju zasniva na ovim kvalitetima. Ogroman je jaz između proklamovanog, poželjnog i visoko vrednovanog i činjeničnog, tj. onoga što se zaista dešava. Zato je važan zadatak svih nas koji se bavimo obrazovanjem, da svojim delovanjem učinimo taj jaz manjim. Nadasve je važno da ostanemo kritični prema obrazovanju i konstantno preispitujemo tendencije u obrazovnoj praksi, kao i njegovu utemeljenost u teoriji. Svako izlaganje znanju, svaka produbljenija ljudska razmena i susret su razvojni, jer čine da širimo vidike, bogatimo svoj repertoar delovanja i rastemo. Ipak, pristupati obrazovanju na isključivo instrumentalan način, baviti se samo sadržajem, bez uvažavanja načina (adekvatne metodologije) njegovog usvajanja i kreiranja, zanemaruje potencijal koje obrazovanje ima u kontekstu ostvarivanja kvaliteta života i ljudskog razvoja. U tom smislu bi se u kontekstu svega rečenog, moglo apelovati – nemojmo se odricati jednog od najdragocenijih resursa koji smo stvorili, onog koji nam služi da dalje stvaramo – svoje okruženje, svet oko sebe i sebe u njemu.

Literatura

- Bulajić, A., Nikolić, T., & Veira, C. C. (2020). Introduction: Contemporary World and Adult Learning and Education. In A. Bulajić, T. Nikolić, & C. C. Veira (Eds.), *Navigating through Contemporary World with Adult Education Research and Practice* (pp. 9-30). Belgrade: Institute for Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade; ESREA - European Society for Research on the Education of Adults; Adult Education Society.
- Freire, P. (2004). *Pedagogy of indignation*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Heffernan, M. (2019, July). *The human skills we need in an unpredictable world* [Video]. TEDSummit. https://www.ted.com/talks/margaret_ted
- Kačavenda-Radić, N., Nikolić Maksić i Ljujić, B. (2011). Kvalitet dokoličarskog i komunikaciono-medijskog obrazovanja odraslih. U N. Kačavenda-Radić, D. Pavlović-Breneselović i R. Antonijević (ur.), *Kvalitet u obrazovanju* (str. 73-97). Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Kincheloe, J. L. (2000). Making critical thinking critical. *Counterpoints*, 110, 23-40.
- Kincheloe, J. L. (2008). *Critical pedagogy*. Lausanne: Peter Lang.
- Kincheloe, J. L. (2011). The knowledges of teacher education: Developing a critical complex epistemology. In K. Hayes, S. R. Steinberg, & K. Tobin (Eds.), *Key works in critical pedagogy* (pp. 227-243). Leiden: Brill Sense Publishers.
- Koruga, N., Nikolić, T., & Bulajić, A. (2021). The role of adult learning in the community in strengthening democratic participatory practices. In B. Mikulec, S. Kump, & T. Košmerl (Eds.), *Reflections on Adult Education and Learning: The Adult Education Legacy of Sabina Jelenc Krašovec* (pp. 151-163). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete v Ljubljani.

- Michalos, A. C. (Ed.). (2014). *Encyclopedia of quality of life and well-being research*. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Michalos, A. C. (2017). *Connecting the quality of life theory to health, well-being and education*. Berlin: Springer.
- Nikolić Maksić, T. (2009). *Self-koncept i obrazovanje odraslih u slobodnom vremenu*. [Magistarska teza, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu].
- Nikolić Maksić, T. (2015). *Obrazovanje kao činilac kvaliteta slobodnog vremena odraslih*. [Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu].
- Pejatović, A. (2005). *Obrazovanje i kvalitet života*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- Schmidt, L. J. (2004). *Classroom confidential: The 12 secrets of great teachers*. Portsmouth: Heinemann.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

616.98:587.834]: 37.091(082)(0.034.2)
37.091:004(082)(0.034.2)
37.018.43.004(082)(0.034.2)
371.68/.69(082)(0.034.2)
37.091.3(082)(0.034.2)

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП СУСРЕТИ ПЕДАГОГА (2022 ; БЕОГРАД)
Образовање у време кризе и како даље [Електронски извор] : зборник радова / Nacionalni naučni skup Susreti pedagoga, 7. мај 2022, Београд ; уредници Živka Krnjaja, Mirjana Senić Ružić, Zorica Milošević. – Београд : Филозофски факултет Универзитета, Институт за педагогiju и андрагогiju : Педагошко друштво Србије, 2022 (Београд : Институт за педагогiju и андрагогiju). – 1 USB флеш меморија ; 8 x 12 x 1 cm

Sistemska zahtevi: Nisu navedeni. – Nasl. sa naslovnog ekrana. – Tiraž 100. – Napomene i bibliografske reference uz radove. – Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-80712-45-1 (IZPIA)

- а) Пандемија – Образовање – Зборници
- б) Информациона технологија – Образовање – Зборници
- в) Настава – Методе – Зборници
- г) Електронско учење – Зборници
- д) Учење на даљину – Зборници
- ђ) Наставна средства – Зборници

COBISS.SR-ID 62675209